

Слободяник М. Н., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

УКРАИНСКАЯ БАРОЧНАЯ ЗРИТЕЛЬНАЯ ПОЭЗИЯ В КОНТЕКСТЕ ТЕОРИИ РЕЦЕПТИВНОЙ ЭСТЕТИКИ

В статье предлагается новый подход к анализу зрительной поэзии – применение теории рецептивной эстетики. В ходе исследования обоснована целесообразность такого подхода, показано, что он способствует углубленному пониманию природы украинской барочной зрительной поэзии, проявляет основные принципы её интерпретации.

Ключевые слова: украинская барочная зрительная поэзия, рецептивная эстетика, горизонт ожидания, стратегия текста, интерпретация.

Slobodianik M. M., postgraduate,
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

UKRAINIAN BAROQUE VISUAL POETRY IN TERMS OF THE READER-RESPONSE THEORY

The article proposes a new approach to visual poetry analysis – the use of the reader-response theory. The reasonability of such approach is shown in the research. It is argued that the reader-response theory contributes to profound understanding of nature of Ukrainian baroque visual poetry and reveals the main principles of its interpretation.

Key words: Ukrainian baroque visual poetry, reader-response theory, horizon of expectation, strategy of the text, interpretation.

УДК821.161.2-31.09:316.346.2Г.Барвінок

Стецюк С. Ю., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СПЕЦИФІКА ЗОБРАЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ПРОЗІ ГАННИ БАРВІНОК

Статтю присвячено аналізу особливостей зображення гендерних стереотипів у прозі Ганни Барвінок. Значна увага приділяється гендерному аспекту та поняттю «фемінізм». Мета дослідження – розкрити специфіку

образу жінки у творчості Ганни Барвінок та виділити головні пріоритети та моральні цінності її героїнь.

Ключові слова: дослідження, українська література, проза, гендер, стереотип, фемінізм, українська жінка.

Український народ протягом усіх віків та періодів губив у літературно-інформаційному вакуумі безліч імен українського слова, представників українського письменства. Чи то епоха не здатна витримати більше двох геніїв, чи суспільство не хоче приймати до своєї свідомості інколи контрастуючі уявлення, припущення, положення.

Іван Овксентійович Денисюк, говорячи про Ганну Барвінок, зазначає, що письменниця вийшла з етнографічно-побутового оповідання і пройшла неабияку еволюцію в цьому жанрі. На тлі побутового Ганна Барвінок хотіла читати в душах героїв та розвивати соціально-психологічний мотив. І. Денисюк констатував творчість Барвінок як «реєстр буднів», проводячи паралелі між нею й Марко Вовчком [3, с. 20-51]. Та зациклюватися на «селянській», добряче прошліфованій проблемі, пані Ганна не збиралася. Набагато більше цікавилася психологічним, хоча, можливо, знавцем-психологом за життя так і не стала. Не дарма кажуть, що письменник – це доля, а не кар'єра.

Не зіпсована науковими теоріями, а підвладна життєвому досвіду та потужній витримці, Барвінок мала що списувати із власного досвіду, коли втрачаш чоловіка, дитину, матеріальне забезпечення, а своїх героїв все ще малюєш пензлем витонченим та барвистим, із довершенням кожного штриху та вкладанням неоціненного «я». Її героїня в будь-якому випадку та текстологічному контексті не здавалася, не губила свою харизму між гучних слів та стильового канону, а продовжувала торувати життєвий шлях з визначеною ціллю. «Похилилась наша хата, завоняла пустою через мої гордоці. Я з каюття стіни облуплені її цілувала, а тепер Ївгу, бідолашку, прохала – допомогти мені хату обмазати... Позирала хата на світ молодичею. Я принесла додому грошей над сотню: було чим орудувати... Купила дві копи кулів... Поховавши матір, батько зовсім опустив берега. Тепер люде йдуть та показують на хату: «Чи давно, – кажуть, – рачки стояла? А як випросталась!»[2, с. 160].

Жінки в «Оповіданнях з народних уст» презентували новий літературний образ жінки повноцінної та одержимої вольовими намірами, який заступає «покриток» та «бурлачок».

Особливість зображення гендерних стереотипів у прозі Ганни Барвінок в тому, що її «звичайна» героїня, яка «людей поважала та гріха боялася» була повноцінної особистістю, світогляд та життєві цінності якої згубляться в радикальності поняття «фемінізм». Штучно вироблений термін на основі

американського та французького досвіду, шляхом запозичень, перейняття досвіду та бажання адаптуватися до Заходу перекочував до українського науково-дослідницького апарату. Хоч зародження феміністичних ідей і відносять до доби Відродження, де людина – божество, все ж, власне феміністський рух як перша системно організована спроба жіноцтва ствердити повноцінність власного буття у патріархальному суспільстві розгортається значно пізніше.

Фемінізм у сучасній інтерпретації критиків літератури, політики, соціології, психології та інших представників наукового апарату зазнав численних деформацій та викривлень. Соломія Павличко зазначає, що спротив між двома парадигмами – феміністською та патріархальною – існує і досі, що цілком усвідомлюють всі критики літературного дискурсу [4, с. 78-95]. Саме тому, надзвичайно важливо вирішити, до якої площини інтерпретації поняття «фемінізм» відносити творчість Ганни Барвінок. Сильна вольова жінка, її незламність у крихких життєвих конфузах, ниті маскулінного, що прошивають тендітну пані, все ж не дають підстав сліпо слідувати припущенням та твердженням Мішеля Фуко, представника другої хвилі фемінізму на тлі французькому та американському, який вважав, що статі не існує і це всього на всього наслідки засилля патріархального ладу, і якщо докласти зусиль, то вже через одне покоління можна стерти різницю між жіночою та чоловічою статтю, що є головною причиною дискримінації. Фемінізм же як суспільно-політичний рух покликаний зрівняти громадянські права жінок та чоловіків, а не звести до одного знаменника абсолютно полярно-різні величини.

Спіраючись на ідею духовної та суспільної піднесеності жіноцтва, на його моральну досконалість та вольову спрямованість, Ганна Барвінок не підганяє свою героїню під канон чоловічого. Її Ольга із твору «Восени літо» – не Шевченкова Катерина, і не сепаратистська феміністка, яка б закликала до створення нового, окремого від чоловіків суспільства. Ольга розважлива, працююча, «хороша, хоч з води лица напийся, а тиха, а роботяща – сказати», «чепурне, краса так і горить на щоках», «...та яке ж звичайне, як привітало нас, та ще молодеє, хоч куди хороше!...Ось, мабуть, чи не три годи вдовує, всяке обіждає, корить, а воно й не змагнеться» [2, с. 26], але за «три годи червоного очіпка не наділа» (етнографічне тло: удова, як бажає вдруге вийти заміж, надіває червоний очіпок у свято та в будні). Вона не було трагічною, поневоленою долею, не остерігалася чоловіків, а просто природно чекала як і Харитина на своє «перемогла». Про Ольгу «нігде слова негожого не чути. Тільки кажуть: роботяща і богобоязлива. Посправляло собі всього удовуючи; так кукобилось, мов та горличка... Не при достатку ,а все до ладу; не прогуляло, не пропило з парубками, з москалями, як другі, зоставшись не то удовами, а скоро тільки чоловіки чуби покидали...» [2, с. 26].

Представниці жіночої статі у Ганни Барвінок були саме тими Високоповажними Добродійками. Харитина коханому «ганьби не дала, додержала віри. Хіба мало, та й яких женихів на неї квапилося? Ні, за любого, за коханого пішла...» [2, с. 164]. Жінку не злякала кілометри відстані, не підкупили мастками та дукатами. Суспільство поважає вірних, природних та справжніх, не спаплюжених лжеідеалами та псевдомасками. Ганна Барвінок, безперечно, колекціонер самотніх образів, незламних характерів та динамічно рухливих героїнь. На етнографічному тлі, в обіймах природи письменниця спромоглася витворити галерею облич, які захоплюють своїм невимušеним аристократизмом та величчю.

Образ жіночої душі у Ганни Барвінок – сукупність проявів кохання, відваги, рушійності, історизму та наскрізності ідейних смислів. Харитина із твору «Перемогла», будучи за Доном, повернулася на рідну землю. Маючи безліч женихів, що до неї квапилися, дочекалася Павлуся. Вимальовується повноцінний характер, без найменшого невірною штриху, де моральні цінності були панівними. Жінка Ганни Барвінок не відмовлялася від сім'ї, як від елементу пригнічення її «Я», не прагнула цілковитої фінансової незалежності, та, відповідно, не вбачала в грошах головний динамічний фактор руху. Спираючись на «Восени літо», можемо зазначити, що іпостась жінки не нівелювалася при розцінці її матеріальних статків і так само жінка, не йшла за «золотим слідом». На показ не виставлялося те, що було досягнуте. Адже «в закромі ще найшли сім мірок жита хорошего, сухого, гречки три мірки, проса дві мірки, іще ж було і непомолочене жито. І всього потрошку – і конопель, і полотенка, і сорочечки, повимережовані усе різною мережкою...». Знову повноцінна особистість, яка надбала працю та терпінням, жила суголосно із вимогами часу, але не розмивалася на його тлі.

Її герої видаються занадто близькими до ідеалу, за що багато критиків сварили Ганну Барвінок. Одна із ролей класичної літератури – навчати, і навчати хорошому. Кожна попередня, чи наступна жінка творів Барвінок узагальнює в собі досвід вже репрезентований. Таким чином, досягається цілісність образного поля твору завдяки певному типу зображення людини, який висвітлює естетичну концепцію письменника, його ставлення до світу і особистості, характер відчуження і переживання ним дійсності у певних формах, визначення місця та ролі індивіда у всесвіті [5, с. 45-51].

Ганна Барвінок не наслідувала та не розчинялася у конкретно визначених філософських ідеях і культурологічних теоріях, а намагалася подати свій плід, зерна для якого відбирала ретельним шляхом споглядання та аналізу життя простої української жінки. Хоч як би різко не заперечували дієвість освіти в жінки 19 століття, то перш за все мусимо визначитися з тим, що

для нас ця освіта є. Адже аргументуючи засадничі концепти жінки повноцінної, не співвідносної із «різновидом маскулінного», оминати питання науки не можемо. І Ганну Барвінок називали неосвіченою, яка лише під егідою Куліша, що став її ниткою Аріадни, змогла дістатися п'єдесталу. Та ж для кожної епохи освіта сприймалася по-різному. Так як Куліш писав про благодання не втручатися до села із «зарозумілими науками», так і героїні Ганни Барвінок виходить були доволі таки обізнаними добродійками в тій площині буття, в якій було сконцентроване їхнє існування.

У творі «Молодича боротьба», героїня, в якій превалує раціонізм класицистичної епохи впевнена, що наука – це «боротьба з ними не словом, а ділом, та ще й мовчущим. Сказано: хто мовчить, той двох навчить. Мовчанка не пушить, та й не сушить» [2, с. 267]. Своєрідна специфіка гендерних стереотипів вкладає у вуста жінки логічну оцінку епохи та потрібних для неї навичок. Вона навчає «як хліба спекти, подоїти корівку... нема своєї, дак на хазяйчиній учись; учу й прясти, чепурною хазяйкою бути. У колиці мала дитина, – воно в мене знає, як заколихати злегка... Навчаю, як і покупати, і сповити... І яке зілля хлопцеві подобає в купель класти, а яке дівчині. Заможних іноді обминають, а як у мене хазяйка дочка, то не сором і панові, – статку-маєтку не треба» [2, с. 263]. Звинувачувати письменницю в примітивності цінностей алогічно. Адже епоха вимагає реального сприйняття концепту. Головне – вміння використовувати знання на практиці. Як в сучасності, так і в минувшині це було яскраво очевидним, і люди, які мислили тверезо, не гналися за «екзотичними науками» для омріяного щастя.

Село – мініатюрне етнографічне тло, на якому Ганна Барвінок змогла створити жінку із глибокими розмірковуваннями про мету життя та його найголовніші складові. Слід лиш розум не розгублювати: ні за Доном, ні вдома і тоді маленьке зерно проросте в могутнє дерево, що триматиме ґрунт під ногами та не дозволить впасти до безодні. Адже героїня твердо переконана, що досягти бажаного можна і в малому. Не завжди шедеври малюють на громіздких полотнах та яскравими фарбами. Образно кажучи, правильно підібраний пензель та вміння ним володіти – часто запорука щастя.

«По правді любіше жити» [2, с. 265]. Ось і розкривається пріоритет героїні, де немає гучних слів. Але у слові найперше – музика. А як же колоритно цим словом оспівала Ганна Барвінок етюд життя української селянки, яка «з роду борецького». Праправнучка Баби Борця, як з початку видається нам вбраною в одяг кольору хакі та готовою до боротьби, держить на плечах таку вагу, яка не по силі й дужому парубкові. Вольова, цілеспрямована героїня, де в контексті метафорично-символічному, – це ноша більш абстрактного сприйняття. Жінкам віками перекладають на плечі завдання

чоловічої статі. Колись ми були простими берегинями домашнього вогнища, а зараз це вогнище і розпалюємо, і сировину для вогню постачаємо. У творі «Праправнучка Баби Борця» подано рамку-відступ, де сфера зайнятості героїні видається більш чоловічого спрямування. «Якась людина, зігнувшись під тяжкою торбою, бралась на перелаз у воротній хвірточці. Ми справді думали, що се странній цесарець, мовляли, австріяк. Аж ні! Розігнавши собак, дівчата мої побачили, що се знана всі, поважна кукурівська господиня, Маруся Горбоносиха, роду давнього статечного, чесного, праправнучка Баби Борця» [2, с. 254]. Однак за допомогою карих, блискучих очей та чорних низьких брів, намальованих словом Ганни Барвінок, ми сприймаємо знову ту ж Високоповажну Добродійку. Вихована на патріархальних засадах, але в жіночому мікросоціумі, Маруся має виважений характер, говорить про життя як про динаміку, яка змінюється, рухається, старе втрачає, нове набуває – і не завжди це нове позитивне. Специфіка гендерного зображення в тому, що героїня вдається до самоаналізу та глибокого осмислення епохи, розмірковує про динаміку життєвого руху, про його константи та змінні одиниці. «Моя мати про свою прабабу, а мою прапрабабу, розказує було, що то за скусниця до всього була! Як ось чоловік помер, дак вона сама було й барила робить, діжки, кадовби набиває... Тепер люде маленькі й безсилки, та й до роботи не так-то охмяються... Тим і велетні тепер звелись... Тепер хто дужчий, той і старший. Кінець світу! Колись не було так... Колись отака жінка, як моя прапрабаба, да й то чоловікові корилась, мала розум, а тепер і наймичка коритись хазяйці не хоче, а їй плати...» [2, с. 256].

Жити – означає поєднувати і не викидати себе лише в чітко окреслений мікрокосм, абстрагуючись від навколишнього статичними уявленнями про світ. Жінка, а особливо повноцінна особистість, індивідуальність має підтримувати рівновагу, щоби «війна статей» не стала закономірністю [1]. «Не бійся, – каже, – як шанувала у тебе, так і тепер шануватимусь, як тобі корилась, так і тепер коритимусь». Письменниця разом зі своєю героїнею захоплюється її борецьким родом та їхньою мораллю. «Борець!... Скільки в нас було борців між жіноцтвом в нашу гірку давнину!... Так, або як інше, знай боролась вона за власну, та й за нашу будущину...» [2, с. 259].

Маруся Горбоносиха як і попередній характер із «Молодичої боротьби», вважали, що «все по правді треба робить, а на чуже не зазіхати» Жінки-борці мають розум та логіку, ціль та усвідомлення своїх дій, шану у суспільстві та перед собою. Справжній Добродійці, як переконує нас Ганна Барвінок, не потрібна богатирська фізична сила – потрібен раціональний розсуд. Баба Борець боролась проти хаосу у навколишньому світі, не заперечуючи при цьому стать чоловічу, як невід'ємну для гармонійного існування та досягнення бажаного.

Баба Борець – художня концепція людини, яка оформлена ідеєю вищої естетики за допомогою мистецьких прийомів у слові та через слово безпосередньо. Це особливе освоєння світу на різних рівнях художньої системи твору: від мікроелементів до ідейного цілого, де рушійним цілим є героїні «повноцінного» типу.

Персонажі Ганни Барвінок (Ольга, Баба Борець, Харитина, Маруся) не опиняються в неприродній ізоляції і не розглядаються із астрономічної далечини; це перш за все індивідуальності, що рухаються самостійно і мимовільно. Показово, що письменниця колоритно витворює власну концепцію людини, на якій ґрунтуються стильові, композиційні, ідейні особливості її творів [5, с. 83-87].

Українська інтелектуальна традиція пристосовувалася до ідей західноєвропейського фемінізму, але самотність його національного прояву орієнтована на культурну спадщину та історичні традиції українців, як народу вольового, націленого на боротьбу за повноцінність існування в найтяжчих умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агеєва Віра. Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму / Віра Агеєва. – К.: «Факт», 2008. – 360 с
2. Барвінок Ганна. Твори у двох томах Т.1. / Г. Барвінок: [упоряд. Шендеровський В., Яременко В.]. – Львів: БаК, 2011. – 572 с.
3. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст.: [монографія] / І. О. Денисюк. – К.: «Вища школа», 1981. – 20-51 с.
4. Павличко Соломія. Канон класиків як поле гендерної боротьби/ С. Павличко // Фемінізм : статті, дослідження, бесіди та інтерв'ю / – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 78-95 с.
5. Романенко О. В. Людина і світ в українській літературі доби Розстріляного Відродження: [монографія] / О. В. Романенко. – К.: «Компанія ВАІТЕ», 2006. – 100 с.

Стецюк С., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

СПЕЦИФИКА ИЗОБРАЖЕНИЯ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ В ПРОЗЕ ГАННЫ БАРВИНОК

Статья посвящена анализу особенностей гендерных стереотипов в прозе Анны Барвинок. Значительное внимание уделяется гендерному аспекту и понятию «феминизм». Цель исследования – раскрыть специфику образа

женщины в творчестве Ганны Барвинок и выделить главные приоритеты и моральные ценности ее героинь.

Ключевые слова: *исследование, украинская литература, проза, гендер, стереотип, феминизм, украинская женщина.*

Stetsiuk S., stud.,

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kiev, Kiev

THE SPECIFICITY OF REPRESENTATION OF GENDER STEREOTYPES IN HANNA BARVINOK'S PROSE

The article is devoted to the analysis of peculiarities of gender stereotypes in Hanna Barvinok's prose. A great attention is paid to the gender aspect and the concept of feminism. The aim of this investigation is to reveal the specificity of female character in Hanna Barvinok's works and to distinguish the top priorities and moral values of her heroines.

Key words: *analysis, Ukrainian literature, prose, gender, stereotype, feminism, Ukrainian woman.*

УДК 821. 161. 2

Тетеріна О. Б., кандидат філол. наук, наук. спів.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ДВОМОВНІСТЬ ХУДОЖНИКА СЛОВА ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА (УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНА ДУМКА XIX СТОЛІТТЯ)

У статті розглянуто погляди письменників та учених XIX століття, – Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, О. Потебні, І. Франка, – на явище літературного білінгвізму (художній переклад, автопереклад, двомовна оригінальна творчість), з якими пов'язано першопочатки вивчення означеної проблеми на вітчизняному ґрунті. Проакцентовано, у зв'язку з цим, важливість обґрунтування концептуального положення про роль рідної мови у процесі художньої творчості.

Ключові слова: *літературний білінгвізм, художній переклад, автопереклад, художня творчість, рідна мова.*